

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution

(CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

MAGDALENA KOWALSKA¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID 0000-0003-3477-7056

Zgłoszono: 20.12.2024; recenzowano: 11.03.2025; zaakceptowano do druku: 15.03.2025

NADAWANIE ZNACZEŃ KOMUNIKACYJNYCH ZACHOWANIOM MAŁYCH DZIECI ZE SPEKTRUM AUTYZMU W ŚWIEŁIE TEORETYCZNYCH ZAŁOŻEŃ KOMUNIKACJI WSPOMAGAJĄCEJ I ALTERNATYWNEJ

ASSIGNING COMMUNICATIVE MEANINGS TO THE BEHAVIORS OF YOUNG CHILDREN ON THE AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN LIGHT OF THE THEORETICAL ASSUMPTIONS OF AUGMENTATIVE AND ALTERNATIVE COMMUNICATION

Abstract: The purpose of this article is to focus on the theoretical underpinnings of assigning communicative meanings to the behaviors of children on the autism spectrum disorders in the context of alternative and augmentative communication (AAC). Due to difficulties in language and communication development, children with autism spectrum disorders may not acquire traditional forms of communication, which raises the need to introduce alternative methods for effective communication with the social environment. The article presents a strategy for treating the non-speaking behavior of children with autism as communications. It becomes important to try to read the communications behind children's behaviors rather than just stopping at just noticing and following the behaviors. This approach to the subject is important from the point of view of the child's cognitive, linguistic, emotional and social development. Moreover, it provides a solid base for building further linguistic competence and introducing a personalized communication tool.

Keywords: children on the autism spectrum disorders, assigning communicative meanings to behaviors, augmentative and alternative communication

1 **Magdalena Kowalska** – magister, doktorantka w dyscyplinie pedagogika. Pedagog specjalny. Terapeutka dzieci ze spektrum autyzmu. W swojej pracy badawczej koncentruje się na zagadnieniach związanych z problematyką funkcjonowania rodzin dzieci ze spektrum autyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem ich potrzeb. W pracy terapeutycznej uwzględnia również podejście stosowanej analizy zachowania jako narzędzie wspierające rozwój dzieci ze spektrum autyzmu oraz ich integrację w środowisku szkolnym i rodzinnym. Adres e-mail: mikulskamagdalena@gmail.com.

Streszczenie: Celem artykułu jest skoncentrowanie się na teoretycznych podstawach nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom dzieci ze spektrum autyzmu w kontekście komunikacji alternatywnej i wspomagającej (AAC). Ze względu na trudności w zakresie rozwoju językowego i komunikacyjnego, dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mogą nie nabywać tradycyjnych form komunikacji, co rodzi potrzebę wprowadzania alternatywnych metod umożliwiających efektywne porozumiewanie się z otoczeniem społecznym. W artykule została przedstawiona strategia traktowania zachowań niemówiących dzieci z autyzmem jako komunikatów. Istotną staje się zatem próba odczytywania komunikatów wynikających z zachowań dzieci a nie tylko zatrzymanie się wyłącznie na zauważaniu i podążaniu za zachowaniami. Takie ujęcie tematu jest ważne z punktu widzenia rozwoju poznawczego, językowego, emocjonalnego oraz społecznego dziecka. Co więcej, stanowi solidną bazę pod budowanie dalszych kompetencji językowych oraz wprowadzenie indywidualnego narzędzia do komunikacji.

Słowa kluczowe: dzieci ze spektrum autyzmu, nadawanie znaczeń komunikacyjnych zachowaniom, komunikacja wspomagająca i alternatywna

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest teoretyczna analiza strategii traktowania zachowań dzieci ze spektrum autyzmu jako komunikatów w odniesieniu do procedur komunikacji wspomagającej i alternatywnej w terapii spektrum autyzmu. Termin spektrum autyzmu odnosi się do całościowego zaburzenia neurorozwojowego² o wciąż nieznaną etiologię. Jest pojęciem opisującym grupę zaburzeń, które pojawiają się we wczesnym dzieciństwie obejmującym spektrum trudności. Ze względu na częstość występowania opisywanego zaburzenia, zostało ono szeroko opisane w kryteriach diagnostycznych. Aktualnie obowiązujące kryteria w kierunku diagnozy spektrum autyzmu u dzieci są opisane w piątej edycji Klasyfikacji Zburzeń Psychiczych (DSM-V) oraz wdrożonej w 2022 roku, jedenastej edycji Klasyfikacji Chorób i Zaburzeń Psychiczych (ICD-11). W obowiązującej od maja 2013 roku amerykańskiej klasyfikacji DSM-V, wprowadzono termin „zaburzenia ze spektrum autyzmu”, który znacznie lepiej odzwierciedla stan aktualnej wiedzy, ukazując trafniej obraz kliniczny spektrum autyzmu u dzieci (American Psychiatric Association 2013). Wspólna kategoria „zaburzenia ze spektrum autyzmu” znalazła się także w ICD-11, łącząc i zastępując poprzednie jednostki, jednym, szerokim terminem, który znalazł się w grupie zaburzeń neurorozwojowych (WHO 2022). Główne obszary zaburzeń ze spektrum autyzmu dotyczą komunikacji, funkcjonowania społecznego oraz ograniczonych wzorców zachowań (Pisula 2015). Przedstawione

2 Zaburzenia neurorozwojowe charakteryzują się behawioralnymi i poznawczymi deficytami, które pojawiają się w okresie rozwoju dziecka i związane są ze znacznymi trudnościami w nabywaniu określonych funkcji intelektualnych, językowych, motorycznych oraz społecznych. Zaburzenia te mają podłoże neurorozwojowe, a także złożoną i często nieznaną etiologię. Można wskazywać tutaj na czynniki genetyczne oraz czynniki środowiskowe (Emich-Widera i in. 2023).

klasyfikacje jednocześnie uwzględniają trudności związane zarówno z rozwojem poznawczym, jak i mową oraz komunikacją u dzieci ze spektrum autyzmu. Praktyka zawodowa, jak i literatura naukowa wyraźnie pokazują, iż trudności w każdej ze sfer życia człowieka wpływają negatywnie na rozwój języka. Brak właściwego poziomu kompetencji komunikacyjnej³ uniemożliwia również rozwój dziecka jako jednostki społecznej (Cieszyńska, Korendo 2021). Według badań, trudności językowe diagnozuje się u około 25% do 30% dzieci ze spektrum autyzmu. Deficyty te dotyczą przede wszystkim braku rozwoju mowy werbalnej (Brignell i in. 2018). Dodatkowo u dzieci z opóźnionym rozwojem języka oraz z diagnozą spektrum autyzmu stwierdza się, iż około 70% z nich osiąga umiejętność mówienia w frazach, a 47% osiąga mowę płynną (Wodka i in. 2013). Trudności w porozumiewaniu się, w komunikacji społecznej u dzieci ze spektrum autyzmu przejawiają się również deficytami w zakresie komunikacji niewerbalnej manifestujące się brakiem kompensacji języka mówionego za pomocą gestów lub mimiki (Emich-Widera i in. 2023). Brak zdolności mówienia lub mowa niespełniająca funkcji komunikacyjnej u dzieci ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi jest podstawą do wdrożenia niewerbalnych sposobów komunikowania się, stanowiących substytut mowy werbalnej. W sytuacji kiedy nabywanie mowy i kompetencji językowych drogą naturalną staje się niemożliwe, dzieci te wymagają działań celowych, aby osiągnąć sprawność komunikacyjną. Jednym z podstawowych zadań w terapii i edukacji dzieci ze spektrum autyzmu staje się zaproponowanie indywidualnego sposobu porozumiewania się z otoczeniem, a także tworzenie sytuacji, które będą sprzyjać rozwojowi komunikacji dziecka (Borzęcka 2016). Warto również zaznaczyć, iż brak mowy czynnej nie oznacza zupełnego braku komunikacji. Każda osoba, również mówiąca, komunikuje się także z wykorzystaniem szerokiego repertuaru zachowań, a więc mimiki twarzy, gestykulacji, mowy ciała czy ruchu. Zakłada się, iż znaczenie ludzkich zachowań będzie zrozumiałe dla odbiorcy komunikatu, ze względu na powszechne nadania znaczenia komunikacyjnego konkretnemu zachowaniu. Należy więc przyjąć, iż każde zachowanie nieintencjonalne lub intencjonalne może być traktowane jako komunikat (Przebinda i in. 2023). Nadawanie znaczeń komunikacyjnych zachowaniom dzieci staje się więc nieodłącznym elementem procedur komunikacji wspomagającej i alternatywnej.

Obecny stan literatury ukazuje nieliczne badania naukowe odnośnie analizowanego zagadnienia w odniesieniu do dzieci ze spektrum autyzmu. Na gruncie polskim w 2017 roku wykonano badanie dotyczące prewerbalnych zachowań komunikacyjnych dzieci z zespołem Cri du Chat w interakcji z matką. Badanie

3 W świetle literatury naukowej kompetencję komunikacyjną rozumie się jako zdolność do skutecznego porozumiewania się z innymi ludźmi za pośrednictwem języka, a także zachowań niewerbalnych, które kształtują się w wyniku doświadczeń. Na kompetencję komunikacyjną składa się motywacja, wiedza, umiejętności, a także kontekst komunikacyjny (Przebinda i in. 2023).

miało na celu analizę sposobów nawiązywania kontaktu i przekazywania intencji komunikacyjnej przez dzieci. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z użyciem kwestionariuszy ankiet. Grupę badawczą stanowiły dzieci z zespołem Cri du Chat, u których charakterystyczne deficyty w zakresie komunikacji i języka stanowią istotną barierę w interakcjach społecznych. Wyniki wykazały, że choć dzieci przejawiały ograniczoną intencjonalność komunikacyjną, to ich matki intuicyjnie nadawały znaczenie prewerbalnym sygnałom, dostosowując swoje reakcje i wspomagając rozwój komunikacji. Badanie podkreśla znaczenie wczesnej interwencji i strategii komunikacyjnych, które mogą wspierać rozwój funkcjonalnej komunikacji u dzieci z głębokimi deficytami językowymi, a także podkreśla kluczową rolę rodziców w procesie nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom (Kamyk-Wawryszuk 2018). Kolejne badania miały na celu scharakteryzowanie funkcji i form komunikacyjnych dzieci ze spektrum autyzmu i niepełnosprawnością intelektualną w porównaniu do dzieci rozwijających się harmonijnie. Przy użyciu metody obserwacji, wyłoniono trzy aspekty: regulację zachowania, interakcję społeczną i wspólną uwagę, a także zbadano różne formy komunikacji: gesty, wokalizacje/werbalizacje i kontakt wzrokowy. Wyniki wykazały, iż dzieci ze spektrum autyzmu i niepełnosprawnością intelektualną komunikowały się głównie w celu regulacji zachowania, zaś rzadziej w celach komunikacyjnych. Zasadniczo ta podgrupa używała najmniej złożonych form komunikacji. Ponadto dzieci z zaburzeniem i niepełnosprawnością rzadziej stosowały kombinację trzech różnych form komunikacji w porównaniu do dzieci rozwijających się prawidłowo (Maljaars i in. 2011). Badanie podkreśla kluczowe różnice w strategiach komunikacyjnych w zależności od poziomu funkcjonowania dziecka oraz wskazuje na potrzebę dostosowania metod wspomagających komunikację dzieci niewerbalnych i werbalnych ze spektrum autyzmu.

AAC – podstawowe założenia

Umożliwienie pełniejszego i bardziej efektywnego uczestnictwa w życiu społecznym jest nadrzędnym celem komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC). Termin ten odnosi się do sposobów, które umożliwiają osobom ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi⁴ przekazywanie oraz odbieranie komunikatów (Grycman, Kaczmarek 2017). Komunikacja wspomagająca ma na celu uzupełnienie oraz wspieranie komunikacyjne użytkownika AAC. Interwencja ta dotyczy przede

4 Osoby ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi (CCN) charakteryzują się trudnościami w rozumieniu oraz wyrażaniu swoich potrzeb i myśli. Nie posługują się mową werbalną, ale wyrażają siebie za pomocą środków niewerbalnych takich jak zachowania czy gesty. Warto podkreślić, iż jest to grupa osób, która może odnosić wiele korzyści z wdrożenia alternatywnych lub wspomagających sposobów porozumiewania się z otoczeniem (Kaczmarek, Wojciechowska 2015).

wszystkim wzmacniania mowy, a także zagwarantowania zastępczego sposobu komunikowania się, podczas gdy mowa werbalna nie rozwija się w sposób prawidłowy. Sytuacja, kiedy odbiorca komunikuje się z nadawcą bezpośrednio przy pomocy znaków manualnych, graficznych nazywa się w świetle literatury komunikacją alternatywną (von Tetzchner, Martinsen 2002). Taka forma porozumiewania się zastępuje naturalną mowę i stanowi jedyny sposób komunikowania się użytkowników z otoczeniem. Sposoby i narzędzia alternatywnej komunikacji odnoszą się jedynie do szczególnej grupy użytkowników, posiadających poważne zaburzenia w rozwoju mowy lub do osób, które charakteryzują się zupełnym brakiem mowy (Ślusarczyk 2024). Warto podkreślić, iż AAC służy przede wszystkim uzupełnianiu, a także rozwijaniu mowy werbalnej⁵. W szerszym znaczeniu AAC jest wielodyscyplinarnym, dynamicznie rozwijającym się obszarem praktyki naukowej, edukacyjnej i klinicznej. Wprowadzanie metod i strategii AAC w terapię dziecka, ma duży wpływ nie tylko na rozwinięcie kompetencji komunikacyjnej, ale także na zredukowanie zachowań trudnych. W podejściu AAC odnosi się to do treningu funkcjonalnego, gdzie zachowania trudne zastępuje się zachowaniami akceptowanymi społecznie (Iacono i in. 2016).

Interwencja terapeutyczna polegająca na wprowadzeniu wspomagających lub alternatywnych sposobów komunikacji dotyczy szerokiej grupy osób posiadających złożone potrzeby komunikacyjne. Potrzeby te odnoszą się do trudności w obszarze rozwoju mowy, języka oraz komunikacji, a także do trudności w zakresie czytania i pisanie. Sprecyzowanie potrzeb tychże osób pozwala na określenie obszarów, które wymagają wsparcia terapeutycznego, celem późniejszego wdrożenia metod AAC (Rutka 2022a). Wdrażając interwencje AAC u dzieci ze spektrum autyzmu oraz ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi należy wyjść od szeroko pojętej diagnozy deficytów oraz mocnych stron, koncentrując się przede wszystkim na ekspresji oraz rozumieniu języka, kompetencjach językowych, pragmatycznych, a także społecznych, jak również co ważne w kwestii wprowadzenia narzędzia do komunikacji – ocena możliwości motorycznych oraz potrzeb sensorycznych dziecka (Rutka 2022a). Zastosowanie sposobów, strategii czy metod AAC w pracy z dziećmi ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi w dużej mierze więc, zależy od wyzwań, potrzeb dziecka oraz sprecyzowania funkcji, jaką będzie pełnić pomoc komunikacyjna.

Omawiane zaburzenie w kontekście komunikacji wiąże się przede wszystkim z deficytami w procesach elementarnych z punktu widzenia kształtowania się

5 W praktyce zawodowej często spotkać można zmartwionych rodziców małych dzieci ze spektrum autyzmu, którzy posiadają mylne przekonanie, iż wprowadzenie AAC skutkować będzie zaniechaniem działań terapeutycznych mających na celu rozwój mowy werbalnej. Staje się więc istotne podkreślenie, iż stosowanie metod AAC nie wyklucza w żaden sposób rezygnacji z typowych oddziaływań logopedycznych i pedagogicznych w kierunku kształtowania kompetencji komunikacyjnej oraz budowania i rozwijania komunikacji werbalnej dziecka.

zdolności komunikacyjnych i nabywania kompetencji komunikacyjnej. Dzieci ze spektrum autyzmu charakteryzuje przede wszystkim ograniczony kontakt wzrokowy, ograniczone umiejętności w inicjowaniu oraz minimalna wrażliwość na inicjowanie interakcji przez otoczenie społeczne. Brak elastyczności zachowań, trudności w radzeniu sobie ze zmianami czy ograniczony repertuar zachowań mogą znacząco utrudnić lub zakłócić rozwój we wszystkich sferach (Kaczmarek, Wojciechowska 2015). Pomimo wielu deficytów poznawczych, psychoruchowych oraz opóźnionego rozwoju mowy werbalnej, dzieci ze spektrum autyzmu dążą do nawiązania kontaktów społecznych. Wykorzystują do tego celu różne formy zachowań niewerbalnych, służące dziecku przede wszystkim do przekazywania różnorodnych potrzeb oraz emocji (Sadowska 2020). Należy przyjąć, iż każde zachowanie dziecka może być potraktowane jako komunikat. Jak zaznacza Leon Kaczmarek, zachowania dzielą się na dwie kategorie: symptomy oraz sygnały. Przy czym symptomy to zachowania ekspresyjne, nieintencjonalne zaś sygnałami nazywa się zachowania intencjonalne, które ponadto dzielą się na werbalne oraz niewerbalne (Kaczmarek 1988). Zachowania nieintencjonalne w założeniu nie mają celu komunikacyjnego, lecz przez otoczenie mogą być rozumiane jako komunikat, będąc odzwierciedleniem uczuć oraz emocji. Zachowania te służą więc opiekunom do zrozumienia emocji odczuwanych przez dziecko. Warto również podkreślić, że zachowania nieintencjonalne stają się w przyszłości podstawą do komunikacji w pełni intencjonalnej, gdzie kluczem jest odpowiednia reakcja otoczenia, która jest priorytetowa w toku rozwoju komunikacji dziecka. Wtedy, gdy repertuar zachowań dziecka staje się intencjonalny, należy zachowania te zidentyfikować, gdyż staną się podstawą komunikacji symbolicznej. Część zachowań przejawianych przez dzieci ze spektrum autyzmu może okazać się nieakceptowanych społecznie. Wtedy zaś celem terapeutycznym staje się skorygowanie zachowań poprzez wygaszanie, zminimalizowanie lub zmodyfikowanie (Przebinda i in. 2023). Jeżeli dziecko ze spektrum autyzmu coś komunikuje swoim zachowaniem oznacza to, że stoi za tym silna motywacja, która jest niezbędna do porozumiewania się.

Partner komunikacyjny – wsparcie w komunikacji

Ogromną rolę w pracy z osobami ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi przypisuje się partnerowi komunikacyjnemu. Jak sugeruje definicja, parterami komunikacyjnymi są osoby aktywnie wspierające proces komunikacji użytkownika AAC. To ktoś, kto powinien być dobrze przygotowany, aby świadomie odgrywać swoją rolę i zostać integralną częścią interwencji AAC (Grycman, Kaczmarek 2017). Rolą partnera komunikacyjnego jest odbieranie, zrozumienie oraz nadawanie komunikatów, a także organizacja sytuacji komunikacyjnej. Osoba wspierająca komunikację osób o złożonych potrzebach komunikacyjnych powinna posiadać szereg kompetencji celem rozwoju umiejętności porozumiewania się, użytkowania oraz wdrażania systemów AAC (Ślusarczyk 2024). Do kluczowych kompetencji

partnera należy przede wszystkim użycie modelowania lub przekazu wspomaganego, wspieranie komunikacji użytkownika w różnych modalnościach, umiejętne stosowanie podpowiedzi, zauważanie każdej próby komunikacyjnej, a przede wszystkim nazywanie zachowań i nadawanie im znaczenia (Rutka 2022b; zob. też: Przebinda i in. 2023).

Pierwszymi partnerami komunikacyjnymi w początkowym etapie życia każdego dziecka stają się rodzice, którzy odczytują zachowania dziecka i reagują na nie, kiedy dziecko jeszcze nie mówi. Rola wspierania komunikacji dziecka na wczesnym etapie życia sprowadza się szczególnie do intensywności i przerysowania komunikatów przez rodziców, którzy mówią często wolnej i prościej, a także inicjują rozmowę, starając się nawiązywać kontakt wzrokowy z dzieckiem. Ponadto, rodzice jak pierwsi odbierają, reagują i nazywają na początku przypadkowe zachowania dziecka, po to, aby w przyszłości, dzięki właściwej reakcji otoczenia, stały się w pełni intencjonalnym i powtarzalnym komunikatem. Pozytywna i właściwa reakcja opiekuna na zachowanie komunikacyjne dziecka kształtuje w nim przekonanie, że jego sposób działania ma sens i przynosi oczekiwany rezultat w postaci na przykład zaspokojenia potrzeby (Sadowska 2020).

Od reagowania do ustrukturyzowanej komunikacji całościowej – rola strategii

Adekwatna odpowiedź otoczenia w początkowych etapach na prostą reakcję na czynnik wywołujący na przykład protest u dziecka, stanowi już próbę porozumiewania się, sprawiając, iż to zachowanie zyskuje charakter komunikacji intencjonalnej. Takie ujęcie omawianego zagadnienia sprowadza się do strategii nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom dzieci w podejściu opartym o wspomagany przekaz językowy w kontekście AAC (Włodarczyk 2023a). W tej strategii kluczowe staje się doświadczenie niemówiących użytkowników AAC, podczas gdy partnerzy komunikacyjni będą zakładali, iż za zaobserwowanymi zachowaniami dziecka stoją komunikaty pełniące różne funkcje komunikacyjne. Odnosząc się więc ponownie do roli partnera interakcji, jego zadanie nie wiąże się tylko z zauważeniem oraz opisaniem konkretnego zachowania dziecka, ale polega przede wszystkim na interpretacji. Katarzyna Włodarczyk (2023a; 2023b), podkreśla iż strategia nadawania znaczenia zachowaniom jest pierwszą, wyjściową strategią, jaką wprowadza się w procesie interwencji komunikacyjnej, stanowiąc jednocześnie wstęp do stosowania wspomaganego przekazu językowego. Celowe i systematyczne nadawanie przez osoby z najbliższego otoczenia znaczeń komunikacyjnych poszczególnym zachowaniom dzieci ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi Stephan von Tetzchner i Harald Martinsen nazywają ustrukturyzowaną nadininterpretacją (2002). U podstaw tej strategii leży reagowanie na zachowania i sygnały osoby, jakby były celowym komunikatem. Z terapeutycznego punktu widzenia ważne staje się zebranie podczas wywiadu z opiekunami, informacji o repertuarze

zachowań dziecka, a więc o sposobach, w jakich dziecko wyraża niechęć, zainteresowania czy zmęczenie, celem adekwatnego modelowania (Przebinda i in. 2023). W myśl opisywanej strategii, porozumiewanie się poprzez zachowanie rozbudowuje komunikację dziecka o warstwę językową, a także pozwala mu na przekazywanie komunikatów zachowaniem, będąc w pobliżu partnera komunikacyjnego, który zareaguje na zinterpretowane potrzeby.

Warto również zasygnalizować fakt, iż nie wszystko można przekazać zachowaniem. Jak już zauważono, strategia nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom stanowi solidną bazę dla rozwoju dziecka, stając się również budulcem kształtowania kompetencji językowych. Dzieci ze spektrum autyzmu mogą posiadać ograniczony repertuar ruchowy, przy czym te same zachowania mogą zostać zaprezentowane w zupełnie innych kontekstach i sytuacjach, a więc mając inny cel i funkcję. Wiąże się to z trudnościami w interpretacji zachowań dziecka ze spektrum autyzmu przez szerszą grupę partnerów komunikacyjnych. Warto podkreślić również, iż na strategii nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom w kontekście AAC się nie kończy, a zaczyna, co może wiązać się z frustracją rodziców, którzy odmawiają wprowadzenia metod AAC, ze względu na fakt, iż rozumieją pragnienia dziecka wyrażone zachowaniem. Jak już zauważono, rodzice są skarbnicą wiedzy o swoich dzieciach, rozumieją i odczytują większość komunikatów swoich dzieci, które stoją za zachowaniem. Jednakże dziecko ze spektrum autyzmu nie przebywa jedynie w środowisku domowym, lecz także w przedszkolnym czy później w szkolnym, co może wiązać się z trudnościami i długimi próbami odczytania i interpretacji zachowań dziecka poza relacjami domowymi przez specjalistów. Stąd właśnie kluczowe jest, aby osoby ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi doświadczały podobnego poziomu zrozumienia w różnych środowiskach, co z kolei będzie wiązać się z zaproponowaniem skuteczniejszych strategii i form porozumiewania się (Włodarczyk 2023b). Bazowanie jedynie na strategii nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom dzieci ze spektrum autyzmu może nieść liczne ograniczenia dla rozwoju oraz możliwości dziecka, dlatego ważne staje się wdrożenie metod, które spełniają kryteria rozbudowanego systemu językowego. Zastosowanie narzędzi komunikacyjnych w postaci znaków manualnych, gestów, przestrzenno-dotykowych czy graficznych, takich jak symbole *Picture Exchange Communication System* (PECS) lub *Picture Communication Symbols* (PCS), odnosi się do ustrukturyzowanej komunikacji całościowej, która nadal bazuje na strategii nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom (von Tetzchner i Martinsen 2002). Celem ustrukturyzowanej komunikacji całościowej staje się więc modelowanie zachowań dzieci na zewnętrznych narzędziach.

Modelowania polega na rozwijaniu interakcji komunikacyjnej z dzieckiem oraz budowaniu rozumienia języka poprzez jednoczesne nazywanie i wskazywanie na wybranym systemie komunikatów nadanych zachowaniem przez dziecko. Cenne staje się tutaj dostarczenie dziecku jak największej liczby przykładów użycia jego indywidualnego narzędzia do komunikacji w różnych sytuacjach.

Celem poprawnego modelowania jest przede wszystkim regularność, modelować można na każdy temat, jednakże kluczowe jest obserwowanie i wykorzystywanie naturalnie pojawiających się inicjatyw komunikacyjnych dziecka ze spektrum autyzmu. W myśli strategii nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom, nieodłącznym elementem jest poszukiwanie metod dostępu, które będą odpowiadały indywidualnym możliwościom oraz potrzebom sensoryczno-motorycznym dziecka ze spektrum autyzmu. Cenne więc staje się poszukiwanie w repertuarze tych zachowań dziecka, które w jak najpełniejszy i jak najmniej obciążający fizycznie sposób będą pozwalały na wybieranie poszczególnych elementów z pomocy komunikacyjnej (symboli na rzepy, symboli w narzędziu wysokiej technologii, słów czy fraz). Pierwsza metoda dostępu powinna opierać się właśnie o te ruchy i zachowania, które są zautomatyzowane (Włodarczyk 2023b).

Konkluzje

Nadrzędnym celem komunikacji wspomagającej i alternatywnej u osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi jest jak najlepsze przygotowanie do pełnego wdrożenia w życie społeczne. Bez zastosowania odpowiednich metod, strategii czy narzędzi skazuje się jednostkę na trudności w porozumiewaniu się z otoczeniem. W świetle ukazanych badań oraz podstaw teoretycznych, ważne staje się poszukiwanie różnych strategii, które odpowiadają na potrzeby jednostki, rozwijając kompetencje komunikacyjne. Proces wspierania rozwoju komunikacji u dziecka ze spektrum autyzmu przez jego rodzinę rozpoczyna się od obserwacji, zrozumienia i interpretacji zachowań dziecka. Nadawanie znaczeń komunikacyjnych zachowaniom dzieci ze spektrum autyzmu staje się zatem bazową oraz wyjściową strategią w odniesieniu do komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Jednakże należy pamiętać, iż na procesie ustrukturyzowanej nadinterpretacji, komunikowanie się nie kończy. Bazowanie w procesie porozumiewania się wyłącznie na komunikatach płynących z zachowań, w perspektywie całościowej, niesie liczne zagrożenia i ogranicza możliwości rozwoju dla dzieci. Potrzebą staje się więc zastosowanie materiałów zewnętrznych w postaci gotowych lub własnych narzędzi, stanowiących podstawę do rozpoczęcia modelowania, będącego częścią kolejnego etapu jaką jest ustrukturyzowana komunikacja całościowa. Ogromną rolę w procesie wdrażania sposobów porozumiewania się odgrywa partner komunikacyjny, który w odpowiedzi na inicjatywy dziecka, odczytuje jego komunikat nadany poprzez zachowanie, stosując jednocześnie modelowanie na narzędziu, celem przekazania tego komunikatu w sposób bardziej zrozumiały. W podejściu nadawania znaczeń komunikacyjnych zachowaniom, kluczowe jest ciągle uwzględnianie ich funkcji. Oznacza to zarówno rozumienie ich jako komunikatów, jak i dostrzeganie najbardziej efektywnego wykorzystania dostępnych ruchów, które mogą posłużyć jako narzędzie do osiągania dostępu do języka. Pomimo licznych opracowań teoretycznych, zagadnienie nadawania znaczeń komunikacyjnym zachowaniom

dzieci ze spektrum autyzmu wciąż stanowi obszar wymagający pogłębionych badań empirycznych. Istotne jest również, aby badania te uwzględniały wpływ indywidualnych różnic, takich jak poziom funkcjonowania dziecka, co pozwoli na stworzenie bardziej dopasowanych strategii wspomagających rozwój komunikacji.

Bibliografia

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, fifth edition (DSM-5)*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Borzęcka A. (2016). *Komunikacja alternatywna i wspomagająca w pracy z dzieckiem ze spektrum autyzmu*. „Konteksty Pedagogiczne” 2(7), s. 151-161.
- Brignell A., Chenausky K., Song H., Zhu J., Suo C., Morgan A. (2018). *Communication interventions for autism spectrum disorder in minimally verbal children*. „The Cochrane database of systematic reviews”, 11(11), s. 1-59.
- Cieszyńska J., Korendo M. (2021). *Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka od noworodka do 6. roku życia*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Emich-Widera E., Kazeł B., Paprocka J. (2023). *Autyzm u dzieci*. Wiedza Kliniczna. Warszawa: PZWL Wydawnictwo Lekarskie.
- Grycma M., Kaczmarek B.B. (2017). *Podręczny słownik terminów AAC (komunikacji wspomagającej i alternatywnej)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Iacono T., Trembath D., Erickson S. (2016). *The role of augmentative and alternative communication for children with autism: current status and future trends*. „Neuropsychiatric Disease and Treatment”, s. 2349-2361.
- Kaczmarek L. (1988). *Nasze dziecko uczy się mowy*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Kaczmarek B.B., Wojciechowska A. (2015). *Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kamyk-Wawryszuk A. (2018). *Prewerbalne zachowania komunikacyjne dzieci z zespołem Cri du Chat w ocenie rodziców*. „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, s. 141-156.
- Maljaars J., Noens I., Jansen R., Scholte E., van Berckelaer-Onnes I.A. (2011). *Intentional communication in nonverbal and verbal low-functioning children with autism*. „Journal of Communication Disorders” 44 (6), s. 601-614
- Pisula E. (2015). *Autyzm. Od badań mózgu do praktyki psychologicznej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Przebinda E., Michalik M., Grzelak E. (2023). *Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) w praktyce logopedycznej i terapeutycznej*. Gdańsk: Grupa Wydawnicza Harmonia.
- Rutka P. (2022a). *Wykorzystanie AAC we wspomaganiu komunikacji osób ze spektrum autyzmu*. „Terapia Specjalna”, s. 22-27.
- Rutka P. (2022b). *Jak przygotować partnerów komunikacyjnych użytkownika AAC?* „Terapia Specjalna”, s. 14-19.

- Sadowska E. (2020). *Zachowania komunikacyjne dzieci z autyzmem. Wpływa deficytów kompetencji komunikacyjnej na sposób porozumiewania się dzieci z autyzmem*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ślusarczyk E. (2024). *To, że nie milczę, nie znaczy, że nie mam nic do powiedzenia. Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) – skuteczność jej stosowania i znaczenie dla osób z trudnościami komunikacyjnymi*. „Strefa Logopedy”, s. 3-19
- von Tetzchner S., Martinsen H. (2002). *Wprowadzenie do wspomagających i alternatywnych sposobów porozumiewania się*. Warszawa: Mówić bez słów.
- WHO. (2022). *ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics*. Pobrano z lokalizacji <https://icd.who.int/browse/2024-01/mms/en#437815624>
- Włodarczyk K. (2023a). *On/a się nie komuniukuje?* Pobrano z lokalizacji Fundacja GenerAACja: <https://generaacja.pl/2023/11/24/on-a-sie-nie-komunikuje>
- Włodarczyk K. (2023b). *Na nadawaniu znaczenia zachowaniom AAC się zaczyna ale NIE kończy!* Pobrano z lokalizacji Fundacja GenerAACja: <https://generaacja.pl/2023/11/24/na-nadawaniu-znaczenia-zachowaniom-aac-sie-zaczyna-ale-nie-konczy/>
- Wodka L.E., Mathy P., Kalb L. (2013). *Predictors of Phrase and Fluent Speech in Children With Autism and Severe Language Delay*. „Pediatrics” 131(4), s. 2012-2221.